

<https://helda.helsinki.fi>

Koulussa vai koulun ulkopuolella? : Nuorten kokemukset yhteiskunnallisen vaikuttamisen oppimisesta

Tenojoki, Anna-Maria

Nuorisotutkimusseura

2018-03-20

Tenojoki , A-M , Rantala , J & Löfström , J 2018 , Koulussa vai koulun ulkopuolella? Nuorten kokemukset yhteiskunnallisen vaikuttamisen oppimisesta . julkaisussa E Pekkarinen & S Myllyniemi (toim) , Opin polut ja pientareet : Nuorisobarometri 2017 . Julkaisuja , Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja , Nuorisotutkimusseura , Helsinki , Sivut 133-148 . <
<https://tietoanuurista.fi/nuorisobarometri/nuorisobarometri-2017/> >

<http://hdl.handle.net/10138/234496>

---

unspecified
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Anna-Maria Tenojoki & Jukka Rantala & Jan Löfström: "Koulussa vai koulun ulkopuolella?
Nuorten kokemukset yhteiskunnallisen vaikuttamisen oppimisesta", s. 133–148

Teoksessa:

Elina Pekkarinen & Sami Myllyniemi (toim.)
Opin polut ja pientareet. Nuorisobarometri 2017

Valtion nuorisoneuvosto
Nuorisotutkimusseura
Nuorisotutkimusverkosto
Opetus- ja kulttuuriministeriö

© Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusverkosto, opetus- ja
kulttuuri-ministeriö ja tekijät

ISBN (nid.) 978-952-7175-55-2
ISBN (PDF) 978-952-7175-56-9

Julkaisuja (Nuorisotutkimusseura) ISSN 1799-9219, nro 200, Kenttä
Verkkojulkaisuja (Nuorisotutkimusseura) ISSN 1799-9227, nro 129

Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja ISSN 1455-268X (painettu), nro 58
Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja ISSN 2341-5568 (verkkojulkaisu), nro 58

ANNA-MARIA TENOJOKI & JUKKA RANTALA & JAN LÖFSTRÖM

KOULUSSA VAI KOULUN ULKOPUOLELLA? NUORTEN KOKEMUKSET YHTEISKUNNALLISEN VAIKUTTAMISEN OPPIMISESTA

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALLT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

JOHDANTO

Tässä artikkelissa tarkastelun kohteena ovat nuorten kokemukset yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitojen oppimisesta. Analysoimme, missä määrin nuoret kokevat oppineensa vaikuttamisen taitoja yhtäältä koulussa ja toisaalta koulun ulkopuolella, ja miten nuorten kokemukset yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitojen oppimisesta eroavat demografisten ja sosioekonomisten tekijöiden sekä yhteiskunnallisen suuntautuneisuuden ja osallisuuden kokemusten mukaan. Artikkelin tavoitteena on syventää ymmärrystä nuorten oppimiskokemuksista eri ympäristöissä ja niihin yhteydessä olevista tekijöistä. Johdannossa nostamme esiin eräitä nuorten yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen liittyviä seikkoja aiempien tutkimusten pohjalta. Sen jälkeen käsittelemme nuorten yhteiskunnallisen osallistumisen eriytymistä demografisten ja sosioekonomisten tekijöiden mukaan sekä tarkastelemme yhteiskunnallisen vaikuttamisen oppimista eri ympäristöissä.

Kouluopetuksen on havaittu vahvistavan nuorten poliittista tietämystä kohtalaisesti ja yhteiskunnallista osallistumishalukkuutta hiukan (mm. Elo 2012), mutta kokonaisuudessaan yhteiskunnallisen opetuksen tavoite kasvattaa aktiivisia kansalaisia ei tutkimusten valossa ole toteutunut erityisen hyvin (mm. Mehtäläinen & Niilo-Rämä & Nissinen 2017; Suoninen & Kupari & Törmäkangas 2010). Eräs mahdollinen selitys on, että opetus ei ole riittävän lähellä nuorten kokemusmaailmaa. Nuoret osallistuvat aktiivisesti kulutusvalinnoilla ja sosiaalisen median kannanotoilla, mutta suuri osa nuorista näkee edelleen äänestämisen tehokkaaksi tavaksi vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin

(Lötjönen 2017, 109–110; Suoninen ym. 2010, 95; Mehtäläinen ym. 2017). Vuoden 2013 Nuorisobarometrissa nuorten mielestä tehokkaita vaikuttamiskeinoja olivat myös palautteen antaminen palvelusta, toiminta nuorisovaltuustossa, asettuminen ehdolle vaaleissa ja keskustelutilaisuuksiin osallistuminen. Itse asiassa vain harvat uskoivat voivansa vaikuttaa asioihin paljon keskustelemalla poliittisista asioista sosiaalisessa mediassa tai nettifoorumeilla. (Myllyniemi 2014, 25–26.)

Nuorten käsitykset yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta näyttävät moninaisilta, ja he myös osallistuvat useilla eri vaikuttamiskeinoilla samanaikaisesti (Myllyniemi 2014, 25, 30). Kokonaisuutena vaikuttamistoiminta näyttää kuitenkin aiempaa yksilöllisempänä. Kollektiivisen vaikuttamisen muodot, jotka perustuvat esimerkiksi nuorisovaltuuston tai vaikkapa väljemmän kaveripiirin toimintaan, ovat merkittävästi yksilötason keinoja vähäisempiä (Puuronen & Saari 2017). Osallistuminen kasautuu helposti samoille nuorille, eivätkä kaikki nuoret pyri vaikuttamaan yhteiskunnallisesti. Vuonna 2013 tärkeimpiä syitä sille, ettei nuori ollut pyrkinyt toimimaan itselleen tärkeiden asioiden puolesta, olivat sopivien vaikuttamiskeinojen löytymättömyys ja ajanpuute. Kolmannes osallistumattomista nuorista katsoi, ettei ollut mitään asiaa, jonka puolesta he haluaisivat vaikuttaa, ja yhtä suuri osuus ei uskonut omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa tai piti asioita liian monimutkaisina. (Myllyniemi 2014, 19–22, 24.) Nuorten yhteiskunnallista passiivisuutta on selitetty myös kansalaistaitojen puutteella (ks. Eskelinen & Neuvonen 2017, 94), vaikka heidän kansalaispätevyytensä ei muihin ikäryhmiin verrattuna ole erityisen heikkoa. Vuoden 2015

eduskuntavaalitutkimuksen aineiston mukaan käsitys omista kyvyistä vaikuttaa poliittiseen järjestelmään oli 18–24-vuotiailla jopa korkeampi kuin muilla ikäryhmillä (Rapeli & Borg 2016, 363). Nuorten poliittista osallistumattomuutta ei tulisi nähdä pysyvänä tilana, vaan riippuvaisena elämäntilanteista ja sosiaalisesta ympäristöstä.

Kouluopetuksen rooli nähdään usein keskeisenä, kun nuorilta toivotaan aktiivisempaa osallistumista yhteiskunnalliseen päätöksentekoon (Torney-Purta ym. 2001). Sen merkitys voi olla tärkeä varsinkin niille nuorille, joiden koti on poliittisesti passiivinen (Nurmi 2002). Nuoren poliittiseen tietämykseen vaikuttavat useat samanaikaiset tekijät, ja koulun ulkopuolisten ympäristöjen, kuten lapsuudenkodin merkitys nuoren yhteiskunnalliseen orientaatioon on suuri (mm. Ekman & Zetterberg 2010; Nurmi 2002). Mutta missä nuoret oman käsityksensä mukaan oppivat vaikuttamisen tapoja? Vaikuttamisen taitojen – kuten monien muidenkaan taitojen – oppiminen tuskin rajoittuu koulun seinien sisäpuolelle. Toistaiseksi tiedetään kuitenkin vain vähän siitä, kuinka iso rooli yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitojen oppimisessa koulun ulkopuolisilla oppimisympäristöillä on kouluun verrattuna. Tämä artikkeli pyrkii osaltaan antamaan lähtökohtia sen pohjimiseksi, missä kaikkialla nuoret itse asiassa oppivat yhteiskunnallisia taitoja. Kyse on pohjimmiltaan myös siitä, mikä tunnustetaan ja tunnustetaan yhteiskunnallisten taitojen, kuten vaikuttamisen oppimiseksi.

NUORTEN YHTEISKUNNALLISEN OSALLISTUMISEN ERIITYMINEN

Nuorten yhteiskunnallisen osallistumisen yleisyydessä esiintyvät vaihtelut ovat kytköksissä demografisiin ja sosioekonomisiin tekijöihin. Vuoden 2013 Nuorisobarometrin mukaan yhteiskunnallinen vaikuttaminen yleistyy iän myötä: alle 20-vuotiaista vain noin joka viides arvioi pyrkineensä vaikuttamaan, kun 25–29-vuotiailla osuus oli 35 prosenttia (Myllyniemi 2014).

Huolestuttavaa on, että nuorten poliittinen osallistuminen ei kuitenkaan näyttäisi enää lisääntyvän iän myötä samassa mitassa kuin edeltävillä sukupolvilla (Wass 2008). Myös korkeampi koulutustaso on yhteydessä vaikuttamiskokemukseen (Myllyniemi 2014, 19–22), ja esimerkiksi yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen tähtäävän kansalaisliikkeen toimintaan osallistuminen lisääntyy koulutusasteen kohotessa (Myllyniemi 2015, 79). Vuoden 2015 eduskuntavaaleissa 25–34-vuotiaiden korkeakoulutettujen äänestysaktiivisuus oli 79 prosenttia, kun vain perusasteen koulutuksen suorittaneilla se oli 31 prosenttia (Lahtinen & Wass & Erola 2017).

Lapsuudenperheen on havaittu olevan merkittävä nuorten aikuisten äänestämässä käyntiä erotteleva tekijä (Lahtinen ym. 2017). Sosioekonomisten lähtökohtien yhteys nuorten yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen ei kuitenkaan näytä yksiselitteiseltä, jos tarkastellaan vaikuttamista kokonaisuudessaan. Vuoden 2013 Nuorisobarometrin tulosten mukaan heikoiten toimeentulevissa perheissä varttuneet kokivat itsensä aktiivisimmiksi ja osallistuivat eniten ja monipuolisimmin vaikuttamistoimintaan (Myllyniemi 2014, 19–22, 31). Toisaalta Lötjönen (2017, 126–130) kuitenkin havaitsi, että eri yhteiskuntaluokkia edustavien nuorten parissa osallistumistyyliä voivat painottaa eri tavalla. Myös vähemmistökokemukset voivat olla yhteydessä yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Nuoret, jotka kokevat kuuluvansa vähemmistöön, ovat aiempien tutkimusten valossa yhteiskunnallisesti selvästi muita aktiivisempia (Myllyniemi 2014, 19–22) sekä osallistuvat enemmän kansalaisliikkeiden (Myllyniemi 2015, 79) ja järjestöjen (Eskelinen & Neuvonen 2017, 100; Lötjönen 2017, 123) toimintaan.

Poliittisen aktiivisuuden lisäksi lapsuudenkodin sosioekonomisilla tekijöillä on havaittu olevan yhteys demokratia taitojen osaamiseen. Joakim Ekmanin ja Pär Zetterbergin (2010) tutkimuksen tulokset osoittavat, että oppilailta, joilla on yhteiskunnallisia taitoja sekä yhteiskunnallista osallistumista arvostavat ja korkeasti koulutetut vanhemmat, on etulyöntiasema.

Koulun mahdollisuudet vaikuttaa nuorten yhteiskunnalliseen käyttäytymiseen demokratiakasvatuksen kautta onkin nähty rajallisina (Ekman & Zetterberg 2010), vaikkakin keskeisinä (Ahonen 2000; Campbell 2008; Kisby & Sloam 2009).

YHTEISKUNNALLISEN VAIKUTTAMISEN TAITOJEN OPPIMISPAIKAT

Yhteiskuntaopetuksen asiantuntijoiden piirissä on pitkään käyty keskustelua siitä, edistääkö koulun opetus aktiivista ja kriittistä kansalaisuutta vai sosiaalistaako se vain nuoria vallitseviin yhteiskunnan rakenteisiin. Monet suomalaiset tutkimukset viittaavat siihen, että opetussuunnitelmat ja oppikirjat ovat sisältäneet vain niukasti elementtejä, jotka suuntaisivat opiskelijoita kriittiseen yhteiskunnallisten ilmiöiden analyysiin aktiivisen kansalaisuuden ihanteen mukaisesti (Löfström 2012, 178–181; ks. myös Virta 2000, 55). Koulussa tapahtuvaa yhteiskunnallista kasvatusta onkin pyritty kehittämään 2000-luvulla. Esimerkiksi Matti Vanhasen ensimmäisen hallituksen (2003–2007) kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaan kuuluneilla koulukasvatuksen ja opettajankoulutuksen demokratiakasvatushankkeilla yritettiin vaikuttaa nuorten äänestysaktiivisuuteen (ks. Hansen 2016). Aktiivisen ja osallistuvan kansalaisuuden teemat ovat näkyneet myös opetussuunnitelmauudistuksissa. Vuonna 2004 perusopetuksen opetussuunnitelmaan sisällytettiin osallistuvan kansalaisuuden ja yrittäjyyden aihekokonaisuus. Vuoden 2014 uudistuksessa käyttöön otettiin osallistumisen, vaikuttamisen ja kestävän tulevaisuuden laaja-alainen osaamistavoite ja alakouluun lisättiin yhteiskuntaopin oppiaine (Opetushallitus 2004; Opetushallitus 2014). Aktiivisen kansalaisuuden teema on sisällynyt lisäksi lukion opetussuunnitelman aihekokonaisuuksiin (Opetushallitus 2003; Opetushallitus 2015).

Ammatillisessa koulutuksessa yhteiskunnallista opetusta on 2000-luvulla ollut yleisivistävään koulutukseen verrattuna vähemmän.

Ammatillisissa tutkinnoissa yhteiskunnallisen vaikuttamisen valmiudet ovat osa yhteisten opintojen Yhteiskuntatietous-opintojaksoa. Opintojakson käytyään opiskelijan tulisi muun muassa osata toimia kansalaisena ja osallistua yhteiskunnalliseen päätöksentekoon sekä hyödyntää sosiaalista mediaa aktiivisen osallistumisen keinona. Yhteiskunnallisen vaikuttamisen valmiudet sisältyvät lisäksi ammatillisten perustutkintojen perusteiden elinikäisen oppimisen avaintaitoihin, joista yksi on aktiivinen kansalaisuus ja eri kulttuurit. Elinikäisen oppimisen avaintaidot sisältyvät yhteisten opintojen lisäksi ammatillisten tutkinnon osien ammattitaitovaatimuksiin ja niiden arviointikriteereihin. (Opetushallitus 2017a.) Vuonna 2017 yhteiskuntatietouden pakollisten opintojen määrää on suunniteltu lisättäväksi yhdellä osaamispisteellä osana ammatillisen koulutuksen reformissa toteuttavia uudistuksia (Opetushallitus 2017b).

Nuorille on pyritty tarjoamaan yhteiskunnallisen vaikuttamisen valmiuksia myös oppilaskuntatoiminnan kautta (ks. Nousiainen & Piekkari 2007). Lukioissa oppilaskunnat tulivat lakisääteisiksi vuonna 1999 ja peruskoulussa vuonna 2013. Oppilaskuntatoiminta on kuitenkin edustuksellista, eivätkä monet oppilaat koe luokista valittavien edustajien kautta toteutettavaa vaikuttamista tarpeeksi konkreettisesti (Tujula 2012). Suomalaisnuorilla onkin muihin pohjoismaihin verrattuna ollut vähemmän kokemuksia koulun päätöksentekoon vaikuttamisesta (Suoninen ym. 2010, 67). Edustuksellisen demokratian ohella kouluissa on harjoitettu deliberatiivista, keskustelevaa demokratiaa, johon kuuluu oppilaiden osallistaminen päätöksentekoon yhteisen pohdinnan, erilaisten näkökulmien esittämisen ja argumentoinnin sekä toista kunnioittavan kuuntelun kautta (ks. esim. Tammi 2017). Deliberatiiviseen työskentelyyn ei kuitenkaan ohjata Opetushallituksen antamissa opetussuunnitelmien perusteissa, vaan ratkaisut liittyvät epäviralliseen koulukulttuuriin ja ovat hyvin opettajasidonnaisia. Deliberatiiviseen demokratiaan ovat laskettavissa myös toisen ja korkea-asteen oppilaitoksissa toteutetut

kansalaisraadit, joiden tarkoitus on mahdollistaa opiskelijoiden osallistuminen oppilaitoksensa ja kuntansa päätöksentekoon (Tammi & Raisio & Ollila 2014). Kouluterveyskyselyn tulosten valossa kouludemokratiaa edistävillä hankkeilla ja uudistuksilla on ollut myönteisiä vaikutuksia, sillä aiempaa useampi peruskoulun 8.–9.-luokkalainen kokee tulleen kuulluksi koulussa. Lukiolaisten ja ammatillisten oppilaitosten opiskelijoiden kokemukset kouludemokratiasta ovat vieläkin myönteisemmät. (THL 2017.)

Vaikka kouluopetuksella voi olla jopa perhettä voimakkaampi yhteys nuoren yhteiskunnalliseen tietämykseen ja aktiivisuuteen (Nurmi 2002), yhteiskunnallisen kiinnostuneisuuden juuret ovat useiden tutkimusten valossa paljolti kokemuksissa kodin arkikeskusteluista. Yhteiskunnallisen orientaation syntymiselle on tärkeää, että nuorella on kotona ja kaveripiirissä tilaisuus keskustella yhteiskunnallisista asioista (Elo 2012, 24–25; ks. myös Amnå & Ekström & Stattin 2016, 40–51). Nuorten yhteiskunnallista osaamista ja asenteita selvittäneen tutkimuksen mukaan kuitenkin vain harva suomalainen kahdeksaluokkalainen keskustelee yhteiskunnallisista asioista viikoittain vanhempiensa tai kavereidensa kanssa (Suoninen ym. 2010). Kotoa omaksuttu käsitys itsestä yhteiskunnallisena toimijana voi ohjata nuoren toimintaa, jolloin korkean sosiaalisen ja poliittisen pääoman kodeista lähtöisin olevat nuoret ovat aikuisenakin huomattavasti muita aktiivisempia (Lahtinen ym. 2017).

Lapsuudenkodin ja lähipiirin lisäksi järjestö- ja yhdistystoimintaa pidetään yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen kasvamisen kenttänä (ks. Norris 2004, 14). Osallisuus järjestöissä, yhteisöissä ja verkostoissa muodostaa ja vahvistaa kollektiivisia identiteettejä, joiden kautta syntyy motivaatio yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen (Lahtinen ym. 2017, 19–20). Nuorten osallisuutta päätöksenteossa ja kasvamista yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen on pyritty lisäämään myös velvoittamalla kuntia asettamaan nuorisovaltuusto nuorten osallistumis-

vaikuttamismahdollisuuksien varmistamiseksi (Kuntalaki 410/2015, 26 §). Lisäksi nuoria on kuultava heitä koskeissa asioissa ja kunnan ja valtion viranomaisen tulee järjestää nuorille mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa paikallis- ta, alueellista ja valtakunnallista nuorisotyötä ja -politiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn (Nuorisolaki 1285/2016, 24 §).

Eduskunnan perustuslakivaliokunta on korostanut, että demokratian ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen menettelytapoja ja pelisääntöjä oppii parhaiten harjoittelemalla niitä arjessa erilaisissa käytännön tilanteissa (PeVL 46/2017 vp). Nähdäksemme nuorten onkin tärkeää päästä kartuttamaan yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja kokonaisvaltaisesti niin koulussa kuin koulun ulkopuolella. Kun formaalin koulutuksen voi ajatella kasvattavan ennen kaikkea yksilön sisäistä kansalaispätevyyttä eli sitä, kuinka hyvin yksilö ajattelee kykenevänsä ymmärtämään politiikkaa, osallisuuskokemukset syntyvät usein non-formaaleissa, epävirallisissa yhteyksissä. Esimerkiksi toimiminen kansalaisjärjestöissä tai urheiluseuroissa voi koulua yksilön ulkoista kansalaispätevyyttä, kuten hänen käsitystään kyvyistään vaikuttaa poliittiseen järjestelmään.

TUTKIMUSKYSYMYKSET, AINEISTO JA MENETELMÄT

Kansalaisten yhteiskunnallisen aktiivisuuden vahvistaminen edellyttää, että heillä on paitsi halua ja mahdollisuus osallistua, myös yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja. Käsillä olevassa artikkelissa analysoimme 15–29-vuotiaiden nuorten kokemuksia yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitojen oppimisesta peruskoulussa ja toisella asteella sekä koulun ulkopuolella vuoden 2017 Nuorisobarometri-aineiston avulla. Olemme johtaneet oppimiskokemuksia selittävät tekijät aiemmista nuorten yhteiskunnallista osallistumista ja yhteiskunnallista tietämystä käsittelevistä tutkimuksista. Tutkimuskysymyksemme ovat:

- 1) Missä määrin suomalaiset nuoret kokevat oppineensa yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja peruskoulussa ja toisella asteella sekä koulun ulkopuolella?
- 2) Miten nuorten kokemukset yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitojen oppimisesta eroavat demografisten ja sosioekonomisten tekijöiden sekä yhteiskunnallisen suuntautuneisuuden ja osallisuuden kokemusten mukaan?

Nuorisobarometri-aineisto kerättiin puhelinhaastatteluin maalís–huhtikuussa 2017, ja kysymyksiin vastasi 1902 suomalaista nuorta. Aineisto on painotettu väestötasolle. Tarkastelimme aluksi frekvenssijakaumien avulla, kuinka paljon nuoret kokevat oppineensa taitoja peruskoulussa ja toisella asteella sekä koulun ulkopuolella. Tämän jälkeen tutkimme ristiintaulukoinnin ja ordinaalisella logistisella regressioanalyysillä, miten nuorten kokemukset yhteiskunnallisen vaikuttamisen oppimisesta eroavat demografisten ja lapsuudenkodin sosioekonomisten tekijöiden, vastaajan koulutuksen, yhteiskunnallisen suuntautuneisuuden ja osallisuuden kokemusten mukaan. Valitsimme ordinaalisen logistisen regressioanalyysin päämenetelmäksemme, koska tutkimuksen selittävät muuttujat ovat järjestysasteikollisia ja kolmiluokkaisia (ks. Hosmer & Lemeshow 2000).

Analyysin muuttujat

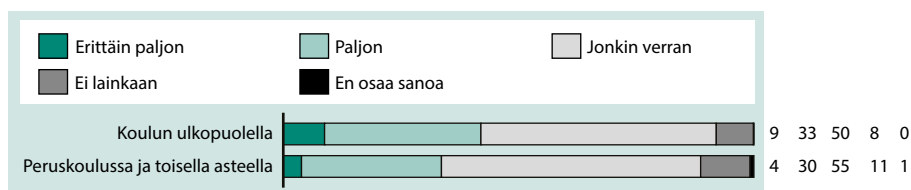
Nuorisobarometrissa kokemuksia yhteiskunnallisen vaikuttamisen oppimisesta selvitettiin kahden kysymyspatterin avulla: ”Kuinka paljon koet oppineesi peruskoulussa ja toisen asteen koulutuksessa (eli lukiossa tai ammattikoulussa) seuraavia asioita” ja ”Entä kuinka paljon koet oppineesi koulun ulkopuolella (kuten kotona, vapaa-ajalla, harrastuksissa, työssä, vapaaehtoisuudessa, nuorisotyössä, muitten nuorten kanssa, tekemällä oppien) seuraavia asioita”. Lueteltujen kahdeksantoista ”seuraavan asian” joukossa olivat yhteiskunnallisen vaikuttamisen taidot.

Vastaajaa pyydettiin arvioimaan kokemustaan asteikolla ”erittäin paljon”, ”paljon”, ”jonkin verran” tai ”ei lainkaan”. Ristiintaulukointeja ja ordinaalista logistista regressioanalyysia varten olemme yhdistäneet luokat ”erittäin paljon” ja ”paljon”.

Tutkimuksemme selittävinä demografisina tekijöinä ovat ikä, sukupuoli ja äidinkieli, jotka perustuvat Väestörekisterikeskuksesta saatuihin tietoihin. Iän perusteella jaoimme vastaajat kolmeen ryhmään: 15–19-, 20–24- ja 25–29-vuotiaisiin. Luokittelimme vastaajat äidinkieleltään suomen-, ruotsin- ja muun kielisiin. Lapsuudenkodin sosioekonomista taustaa kuvaamme vanhempien koulutustasolla, joka perustuu haastateltujen ilmoittamiin isän ja äidin koulutustasoon sekä vastaajan omaan arvioon perheensä toimeentulosta hänen peruskouluaikanaan. Jaoimme vanhempien yhdistetyn koulutustason neliluokkaiseksi: enintään toisella vanhemmalla keskiasteen tutkinto, molemmilla keskiasteen tutkinto, vain toisella korkea-asteen tutkinto ja molemmilla korkea-asteen tutkinto. Lapsuudenperheen toimeentuloa kuvaavan muuttujan ryhmittelimme kolmeen luokkaan: heikko toimeentulo (”jouduimme tinkimään lähes kaikesta”), ”jouduimme joskus tinkimään ostoksista”), kohtalainen toimeentulo (” pärjäsimme, kun teimme ostokset harkiten”) ja hyvä toimeentulo (”tulimme melko mukavasti toimeen”, ”tulimme erinomaisesti toimeen”).

Vastaajien koulutustasoon yhdistimme tiedot suoritetuista tutkinnoista ja parhaillaan käynnissä olevasta opiskelusta. Luokittelimme heidät joko yliopisto-, ammattikorkeakoulu-, toisen asteen ammatillisen tai ylioppilastutkinnon mukaan sekä tutkintoa ja opiskelupaikkaa vaille oleviin. Jos vastaajalla oli sekä ammatillinen tutkinto että ylioppilastutkinto, luokittelimme hänet ylioppilaaksi. Peruskoululaiset (n=145) jätimme tarkastelusta pois, sillä tässä vaiheessa koulutuspolut eivät vielä ole eriytyneet ja suoritettua tutkintoa kysyttiin haastattelussa vain yli 18-vuotiailta. Vastaajan osallisuuden kokemuksilla tarkoitamme kokemuksia kouludemokratiasta

KUVIO 1. ”KUINKA PALJON KOET OPPINEESI SEURAAVIA TAITOJA PERUSKOULUSSA JA TOISELLA ASTEELLA? ENTÄ KOULUN ULKOPUOLELLA?” YHTEISKUNNALLISEN VAIKUTTAMISEN VALMIUDET (%)

sekä laajemmasta yhteiskunnallisen osallisuuden tunteesta. Nuorisobarometri-aineistossa kokemuksia kouludemokratiasta selvitettiin väittämällä ”Oppilaiden mielipiteet huomioitiin koulutyön kehittämisessä”. Kokemusta yhteiskunnallisesta osallisuudesta puolestaan kysyttiin seuraavasti: ”Kuinka kiinteästi tai löyhästi koet kuuluvasi suomalaisen yhteiskuntaan?” Yhteiskunnallisella suuntautuneisuudella tarkoitamme vastaajan osoittamaa kiinnostusta yhteiskunnallisia asioita kohtaan. Kuvaamme sitä Nuorisobarometri-aineiston kysymyksillä: ”Osallistutko yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen tähtäävän kansalaisliikkeen toimintaan?” ja ”Kuinka tärkeänä pidät yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja elämässä pärjäämisen kannalta?” Lisäksi analysoimme ristikkäin kokemuksia yhteiskunnallisen vaikuttamisen oppimisesta koulussa ja koulun ulkopuolella, ja käsittelemme niitä osana nuoren yhteiskunnallista suuntautuneisuutta.

TULOKSET

Tulosten perusteella vapaa-ajan oppimisympäristöt ovat tärkeitä yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitojen omaksumisessa 15–29-vuotiaille nuorille. Kuviosta 1 nähdään, että peruskoulussa ja toisella asteella yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja kokee oppineensa erittäin paljon tai paljon 34 prosenttia ja koulun ulkopuolella 42 prosenttia nuorista. Kokemukset koulun ulkopuolella tapahtuvasta oppimisesta ovat yllättävän myönteisiä verrattuna siihen, että ikäryhmästä vain noin viidesosa on osallistunut yhteiskunnalliseen vaikuttamistoimintaan (Myllyniemi 2015) ja että nuoret eivät yleisesti

keskustele yhteiskunnallisista asioista perheensä tai ystäviensä kanssa (Suoninen ym. 2010). Niin koulussa kuin koulun ulkopuolella tapahtuvan oppimisen kokemukset kuitenkin vaihtelevat. Yli kymmenen prosenttia vastaajista ei koe oppineensa yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja koulussa lainkaan.

Kokemuksia peruskoulussa ja toisella asteella opituista asioista kysyttiin Nuorisobarometrissa myös vuonna 2008 (Myllyniemi 2008). Yhdeksässä vuodessa muutosta ei ole juuri tapahtunut: vaikuttamisen taitoja erittäin paljon tai paljon oppineiden osuudet ovat lähes identtiset. Kuitenkin niiden nuorten, jotka eivät koe oppineensa vaikuttamisen taitoja koulussa lainkaan, osuus on laskenut 14 prosentista 11 prosenttiin. Ainakaan toistaiseksi 2000-luvulla tehdyt opetussuunnitelmauudistukset (Opetushallitus 2004; 2014), oppilaskuntatoiminnan kehittäminen ja demokratiakasvatushankkeet eivät siis heijastu nuorten kokemuksiin vaikuttamisen taitojen oppimisesta. Osa uudistuksista, kuten oppilaskuntatoiminnan vakiinnuttaminen perusopetuksessa ja yhteiskuntaopin opetuksen varhaistaminen, on vielä tuoreita, joten olisikin tärkeää seurata kokemusten kehitystä myös jatkossa. Samalla oppimiskokemusten muuttumattomuus ajassa antaa kiinnostavan pohjan tarkastella, millaisia tekijöitä kokemuserojen taustalla on. Seuraavaksi kuvailemme ristiintaulukointien avulla, miten kokemukset yhteiskunnallisen vaikuttamisen oppimisesta eroavat demografisten ja lapsuudenkodin sosioekonomisten tekijöiden, vastaajan koulutuksen, yhteiskunnallisen suuntautuneisuuden ja osallisuuden kokemusten mukaan.

Demografiset ja sosioekonomiset erot oppimiskokemuksissa

Taulukosta 1 nähdään, että sukupuolten väliset erot oppimiskokemuksissa ovat pieniä. Kokemukset sen sijaan vaihtelevat selvästi iän mukaan. Etenkin 15–19-vuotiaat kokevat oppineensa yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja koulussa, kun taas iän karttuessa vaikuttamisen taitojen oppiminen näyttää siirtyvän koulun ul-

kopuolelle. 25–29-vuotiaista yli puolet kokee oppineensa taitoja erittäin paljon tai paljon koulun ulkopuolella, mutta 15–19-vuotiaista vain noin kolmannes. Tulos on ymmärrettävä, sillä yhteiskunnallinen vaikuttaminen yleistyy nuorilla iän myötä (Myllyniemi 2015, 79) ja täysi-ikäistyminen tuo monia vaikuttamiseen liittyviä oikeuksia.

Muut kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvat kokevat oppineensa vaikuttamisen

TAULUKKO 1. KOKEMUKSET YHTEISKUNNALLISEN VAIKUTTAMISEN TAITOJEN OPPIMISESTÄ DEMOGRAFISTEN JA SOSIOEKONOMISTEN TEKIJÖIDEN MUKAAN (%)

Kuinka paljon koet oppineesi...	peruskoulussa ja toisella asteella				koulun ulkopuolella			
	Erittäin paljon/paljon	Jonkin verran	En lainkaan	n*	Erittäin paljon/paljon	Jonkin verran	En lainkaan	n
Kaikki	34	55	11	1886	42	50	8	1899
SUKUPUOLI								
Mies	36	53	12	962	42	49	9	974
Nainen	32	58	10	925	42	52	7	925
IKÄ								
15–19	44	49	7	585	32	57	12	590
20–24	30	58	12	644	40	52	8	648
25–29	29	58	13	659	53	43	5	662
ÄIDINKIELI								
Suomi	33	56	11	1645	41	51	8	1649
Ruotsi	32	58	10	99	55	39	6	101
Muu	44	47	9	141	42	45	13	149
VANHEMPIEN KOULUTUSTASO								
Enintään toisella keskiasteen tutkinto	34	55	11	228	42	51	7	230
Molemmilla keskiasteen tutkinto	34	56	10	683	41	52	8	686
Toisella korkea-asteen tutkinto	37	53	10	424	43	50	7	425
Molemmilla korkea-asteen tutkinto	33	55	12	389	46	45	9	394
PERHEEN TOIMEENTULO PERUSKOULUAIKANA								
Heikko	32	56	12	194	52	42	6	193
Kohtalainen	31	58	12	375	42	50	7	376
Hyvä	35	55	10	1301	40	51	9	1313
KOULUTUSTASO								
Ei tutkintoja, ei opiskele	26	56	19	43	40	49	12	43
Ammatillinen tutkinto tai sitä suorittamassa	29	57	14	516	40	51	9	520
Ylioppilas tai lukiossa	38	54	8	403	38	50	12	406
AMK-tutkinto tai sitä suorittamassa	33	57	10	376	48	47	5	376
Yliopistotutkinto tai sitä suorittamassa	32	60	9	399	49	47	5	398

*Väestöpainotuksesta johtuen selittävien tekijöiden yhteenlasketut vastaajamäärät voivat vaihdella suhteessa vastaajien kokonaismäärään.

taitoja enemmän koulussa kuin suomen- tai ruotsinkieliset nuoret. Ruotsinkieliset sen sijaan ovat erityisen aktiivisia koulun ulkopuolella. Vanhempien sosioekonominen asema ei näytä heijastuvan kokemuksiin vaikuttamisen taitojen oppimisesta. Vanhempien koulutustason mukaiset erot ovat pieniä, ja perheen toimeentulo näkyy kokemuksissa vain siten, että heikon toimeentulon perheissä asuneet kokevat Myllyniemen (2014, 19–22) tulosten kaltaisesti oppineensa taitoja muita enemmän koulun ulkopuolella. Havaintoa voidaan kuitenkin kokonaisuudessaan pitää yllättävänä, sillä vanhempien sosioekonominen aseman ja etenkin koulutustason on havaittu selittävän nuorten yhteiskunnallisia tietoja ja taitoja (Ekman & Zetterberg 2010; Nurmi 2002) sekä nuorten aikuisten poliittista osallistumista (Lahtinen ym. 2017).

Taulukko 1 paljastaa myös, että lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa olevien ja tutkinnon suorittaneiden välillä on eroja siinä, kuinka paljon he kokevat oppineensa yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja peruskoulussa ja toisella asteella. Lukiolaisista tai ylioppilaista 38 prosenttia kokee oppineensa taitoja koulussa paljon tai erittäin paljon, kun ammatillisen tutkinnon suorittaneilla tai sitä parhaillaan suorittavilla osuus on vain 29 prosenttia. Ammatillisen tutkinnon ryhmässä useampi ei myöskään koe oppineensa valmiuksia peruskoulussa tai toisella asteella lainkaan. Toisen asteen koulutus ei sen sijaan näy koulun ulkopuolisissa oppimiskokemuksissa, ja ammatillisen koulutuksen suorittaneet kokevat oppineensa vaikuttamisen taitoja vapaa-ajalla jopa hieman lukiolaisia enemmän.

TAULUKKO 2. KOKEMUKSET YHTEISKUNNALLISEN VAIKUTTAMISEN TAITOJEN OPPIMISESTÄ YHTEISKUNNALLISEN SUUNTAUTUNEISUUDEN JA OSALLISUUDEN KOKEMUSTEN MUKAAN (%)

Kuinka paljon koet oppineesi...	peruskoulussa ja toisella asteella				koulun ulkopuolella			
	Erittäin paljon tai paljon	Jonkin verran	En lainkaan	n	Erittäin paljon tai paljon	Jonkin verran	En lainkaan	n
Kaikki	34	55	11	1886	42	50	8	1899
OPPILAIDEN MIELIPITEET OTETTIIN HUOMIOON KOULUTYÖN KEHITTÄMISESSÄ								
Eri mieltä	28	58	15	908	43	48	9	912
Samaa mieltä	40	53	7	959	41	52	7	967
KOKEMUS KUULUMISESTA SUOMALAISEEN YHTEISKUNTAAN								
Löyhästi	28	57	16	185	41	48	11	184
Ei kiinteästi eikä löyhästi	28	61	11	296	38	51	11	297
Kiinteästi	36	54	10	1403	43	50	7	1414
OSALLISTUMINEN KANSALAIKLIKKEEN TOIMINTAAN								
Ei	32	57	11	1504	38	54	9	1513
Kyllä	42	50	9	378	58	36	5	382
YHTEISKUNNALLISEN VAIKUTTAMISEN VALMIUKSIEN TÄRKEYS ELÄMÄSSÄ								
Ei lainkaan	23	52	25	56	16	59	25	56
Jonkin verran	25	62	13	657	33	59	8	661
Tärkeä	39	52	9	1173	48	45	7	1181
KOKEMUS OPPIMISESTÄ KOULUN ULKOPUOLELLA / KOULUSSA								
Ei lainkaan	23	50	27	149	34	46	20	199
Jonkin verran	28	62	10	944	37	56	7	1046
Paljon	43	49	9	792	53	42	5	640

Osallisuuden kokemukset ja yhteiskunnallinen suuntautuneisuus oppimiskokemuksissa

Iän ja koulutustason lisäksi osallisuuden kokemuksilla ja nuoren yhteiskunnallisella suuntautuneisuudella on taulukon 2 perusteella vahva kytkös kokemuksiin yhteiskunnallisen vaikuttamisen oppimisesta niin koulussa kuin koulun ulkopuolella. Nuoret, jotka kokevat, että oppilaiden mielipiteet otettiin huomioon koulutyön kehittämisessä, kokevat oppineensa muita enemmän yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja koulussa. Tulosten valossa olisi siis tärkeää yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitojen oppimiseksi edistää kouluissa oppilaskuntatoimintaa ja deliberatiivisia osallistumismuotoja. Oppimiskokemukset ovat kuitenkin koulun lisäksi kytköksissä laajempaan yhteiskunnalliseen osallisuuteen, sillä nuoret, jotka kokevat kuuluvansa kiinteästi suomalaiseen yhteiskuntaan, kokevat muita useammin oppineensa vaikuttamisen taitoja koulussa paljon tai erittäin paljon. Nuorten kokemukset vaikuttamisen taitojen oppimisesta eroavat myös sen mukaan, osallistuuko nuori yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen tähtäävän kansalaisliikkeen toimintaan. Kansalaisliikkeesä toimiminen näkyy myönteisesti etenkin kokemuksissa yhteiskunnallisen vaikuttamisen oppimisesta koulun ulkopuolella, joskin eroja voi selittää sekin, että kansalaisliikkeiden toimintaan osallistuminen lisääntyy iän myötä (Myllyniemi 2015, 79).

Yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja tärkeinä pitävät kokevat myös oppineensa niitä selvästi enemmän niin koulussa kuin koulun ulkopuolella kuin ne, joiden mielestä vaikuttamisen taidot eivät ole lainkaan tärkeitä elämässä pärjäämisen kannalta. Kokemukset yhteiskunnallisen vaikuttamisen valmiuksien oppimisesta peruskoulussa ja toisella asteella sekä koulun ulkopuolella ovat tulosten perusteella usein samansuuntaisia. Merkitsevä on, että yli neljännes (27 %) nuorista, jotka eivät kokeneet oppineensa yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja lainkaan koulun ulkopuolella, ei kokenut

oppineensa niitä lainkaan myöskään koulussa. Vastaavasti viidennes nuorista, jotka eivät kokeneet oppineensa taitoja koulussa lainkaan, ei kokenut oppineensa niitä koulun ulkopuolellakaan. Osa 15–29-vuotiaista nuorista näyttäisi siis kokevan, että he eivät ole oppineet vaikuttamisen taitoja elämässään lainkaan.

Eri tekijöiden yhteydet yhteiskunnallisen vaikuttamisen oppimiskokemuksiin

Taulukosta 3 ilmenevät monimuuttuja-analyyisin tulokset yhteiskunnallisen vaikuttamisen oppimiskokemuksia selittävistä tekijöistä. Taulukossa on raportoitu käytettyjen taustamuuttujien yksittäistarkastelut sekä niiden yhteydet kokemuksiin, kun muuttujien vaikutukset on vakioitu toisillaan.¹ Kuten ristiintaulukoinnit antoivat olettaa, sukupuoli ei erottele vaikuttamisen taitojen oppimiskokemuksia. Tulos on kiinnostava, sillä poikien suhtautumisen yhteiskuntaoppiin on havaittu olevan tyttöjä myönteisempi, vaikka oppimistuloksissa ei ole ilmennyt sukupuolten välisiä eroja (Ouakrim-Soivio & Kuusela 2012).

Ikä on tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä yhteiskunnallisen vaikuttamisen oppimiskokemuksiin niin koulussa kuin koulun ulkopuolella. Kuten taulukossa 1 havaittiin, 15–19-vuotiaiden kokemukset vaikuttamisen oppimisesta koulussa ovat positiivisemmat kuin vanhemmilla ikäryhmillä. 25–29-vuotiaat sen sijaan kokevat oppineensa muita enemmän vaikuttamisen taitoja koulun ulkopuolella. Tulos kertonee Nuorisobarometrin ikäryhmän moninaisuudesta sekä nuoruuden luonnollisista siirtymistä täysikäisyyteen ja itsenäiseen elämään.

Myös äidinkieli erottelee tilastollisesti merkitsevästi oppimiskokemuksia. Muuta kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvat kokevat oppineensa taitoja muita enemmän koulussa. Tulosta voi selittää maahanmuuttajataustaisten oppilaiden muita suuremmalla koulumyönteisyydellä (Kalalahti ym. 2017), vaikka heidän oppimistuloksensa ovatkin yhteiskuntaopissa tyydyttävällä tasolla (Ouakrim-Soivio & Kuusela

TAULUKKO 3. ORDINAALINEN LOGISTINEN REGRESSIOANALYYSI. YHTEISKUNNALLISEN VAIKUTTAMISEN OPPIMINEN KOULUSSA JA KOULUN ULKOPUOLELLA. KUMULATIIVISET KERROINSUHTEET JA TILASTOLLISET MERKITSEVYYDET.

Kuinka paljon koet oppineesi...	peruskoulussa ja toisella asteella		koulun ulkopuolella	
	I	II	I	II
SUKUPUOLI				
Mies	1,07	1,15	0,99	1,10
Nainen	1	1	1	1
IKÄ				
15–19	1,95***	2,23***	0,41***	0,37***
20–24	1,09	1,21	0,60***	0,62***
25–29	1	1	1	1
ÄIDINKIELI				
Muu	1,52*	1,82**	0,88	0,62*
Ruotsi	0,98	0,73	1,73**	1,56
Suomi	1	1	1	1
VANHEMPIEN KOULUTUSTASO				
Enintään toisella keskiasteen tutkinto	1,07	1,45*	0,92	0,82
Molemmilla keskiasteen tutkinto	1,05	1,24	0,86	0,90
Toisella korkea-asteen tutkinto	1,21	1,38*	0,94	0,87
Molemmilla korkea-asteen tutkinto	1	1	1	1
PERHEEN TOIMEENTULO PERUSKOULUAIKANA				
Heikko	0,87	1,06	1,62**	1,64**
Kohtalainen	0,83	0,79	1,10	1,04
Hyvä	1	1	1	1
KOULUTUSTASO				
Yliopistotutkinto tai sitä suorittamassa	1,72	2,35*	1,53	0,75
AMK-tutkinto tai sitä suorittamassa	1,76	2,40*	1,54	0,82
Ylioppilas tai lukiossa	2,14*	2,11*	0,90	0,64
Ammatillinen tutkinto tai sitä suorittamassa	1,35	1,54	1,54	0,65
Ei tutkintoja, ei opiskele	1	1	1	1
OPPILAIDEN MIELIPITEET OTETTIIN HUOMIOON KOULUTYÖN KEHITTÄMISESSÄ				
Samaa mieltä	1,85***	1,56***	0,97	0,99
Eri mieltä	1	1	1	1
KOKEMUS KUULUMISESTA SUOMALASEEN YHTEISKUNTAAN				
Kiinteästi	1,55**	1,60*	1,21	0,97
Ei kiinteästi eikä löyhästi	1,15	1,18	0,93	0,86
Löyhästi	1	1	1	1
OSALLISTUMINEN KANSALAISLIIKKEEN TOIMINTAAN				
Kyllä	1,48***	1,38*	2,25***	2,08***
Ei	1	1	1	1
YHTEISKUNNALLISEN VAIKUTTAMISEN VALMIUKSIEN TÄRKEYS ELÄMÄSSÄ				
Tärkeä	2,78***	1,33	5,07***	5,10***
Jonkin verran	1,53	0,91	2,90***	2,83**
Ei lainkaan	1	1	1	1
KOKEMUS OPPIMISESTA KOULUN ULKOPUOLELLA				
Paljon	3,58***	3,48***	n	n
Jonkin verran	2,11***	2,08***	n	n
Ei lainkaan	1	1	n	n
KOKEMUS OPPIMISESTA KOULUSSA				
Paljon	n	n	2,86***	2,72***
Jonkin verran	n	n	1,56**	1,48*
Ei lainkaan	n	n	1	1
MALLIN SELITYSASTE (Nagelkerke)		12 %		15 %

Tilastollinen merkitsevyystaso: *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001.
I Yksittäistarkastelut
II Monimuuttujamalli, käytettyjen taustatekijöiden vaikutukset vakioitu toisillaan.

2012). Ruotsinkielisten vastaajien kokemukset koulun ulkopuolisesta oppimisesta ovat yksittäistarkastelussa myönteisemmät kuin muilla (yksittäistarkastelussa $p < 0,01$), kun taas muun kieliset kokevat oppineensa taitoja koulun ulkopuolella muita vähemmän (monimuuttujamallissa $p < 0,05$).

Vanhempien koulutustaso erottelee monimuuttujamallissa tilastollisesti merkitsevästi kokemuksia yhteiskunnallisen vaikuttamisen oppimisesta koulussa. Toisin kuin yhteiskunnallista osallistumista koskevat aiemmat tutkimukset antaisivat olettaa (mm. Lahtinen ym. 2017), vanhempien heikompi koulutustaso on yhteydessä myönteisempiin oppimiskokemuksiin. Nuoret, joiden vanhemmista enintään toisella on keskiasteen tutkinto, kokevat oppineensa taitoja enemmän koulussa kuin nuoret, joiden molemmilla vanhemmilla on korkea-asteen tutkinto. Vanhempien koulutus ei erottele kokemuksia vaikuttamisen taitojen oppimisesta koulun ulkopuolella. Perheen peruskouluikäinen toimeentulo on tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä oppimiskokemuksiin koulun ulkopuolella siten, että heikosti toimeentulevista perheistä tulevat nuoret kokevat oppineensa taitoja muita enemmän.

Nuoren omalla koulutustasolla on yhteys kokemuksiin vaikuttamisen taitojen oppimisesta peruskoulussa ja toisella asteella. Yksittäistarkastelussa ylioppilaat ja lukiolaiset kokevat oppineensa vaikuttamisen taitoja koulussa muita enemmän ($p < 0,05$). Monimuuttujamallissa myös korkeakoulutettujen kokemukset ovat myönteisemmät kuin enintään perusasteen suorittaneilla tai ammatillisesti suuntautuneilla. Koulutustaso ei sen sijaan erottele kokemuksia vaikuttamisen taitojen oppimisesta koulun ulkopuolella, joskin kumulatiiviset kerroinsuhteet vaihtelevat yksittäistarkastelujen ja monimuuttujamallin välillä melko paljon.

Nuoren kokemus oppilaiden mielipiteiden huomioonottamisesta koulutyön kehittämisessä peruskouluikäana on tilastollisesti erittäin merkitsevässä yhteydessä myönteiseen kokemukseen vaikuttamisen taitojen oppimisesta

koulussa. Oppilaiden osallistaminen koulutyön kehittämiseen voi siis tukea myös yhteiskunnallisen vaikuttamisen oppimista. Toisaalta havainto voi kertoa siitä, että vaikuttamismyönteisten oppilaiden mielipiteet pääsevät koulussa muita paremmin esille. Kouluterveyskyselyn mukaan perus- ja toisen asteen opiskelijoiden kokemus oppilaiden mielipiteiden huomioinnista kouluissa on kuitenkin parantunut viime vuosina selvästi (Sotkanet 2017). Kokemus oppilaiden mielipiteiden huomioinnista koulussa ei kuitenkaan heijastu vaikuttamisen taitojen oppimiseen koulun ulkopuolella. Kokemus kuulumisesta kiinteästi suomalaiseen yhteiskuntaan on tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä positiivisiin kokemuksiin vaikuttamisen taitojen oppimisesta koulussa niin yksittäistarkastelussa kuin monimuuttujamallissa. Tunne yhteiskuntaan kuulumisesta ei kuitenkaan erottele oppimiskokemuksia koulun ulkopuolella.

Osallistuminen yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen tähtäävän kansalaisliikkeen toimintaan on tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä oppimiskokemuksiin niin koulussa kuin koulun ulkopuolella. On luontevaa, että vaikuttamistoimintaan osallistuvat kokevat oppineensa taitoja enemmän koulun ulkopuolelta. Toiminen kansalaisyhteiskunnassa näyttää kuitenkin heijastuvan myös myönteisiin kokemuksiin kouluoppimisesta, mikä kertonee nuoren yhteiskunnallisesta orientaatiosta. Toisaalta yhteiskunnallisen vaikuttamisen valmiuksien tärkeys elämässä pärjäämisen kannalta ei kuitenkaan erottele kokemuksia kouluoppimisesta monimuuttujamallissa, joskin yksittäistarkastelussa yhteys on tilastollisesti erittäin merkitsevä. Yhteiskunnallisen suuntautuneisuuden merkitys on kuitenkin tulosten valossa erityisen vahva koulun ulkopuolisessa oppimisessa. Yksinkertaistusti voidaan sanoa, että nuoret, jotka arvostavat yhteiskunnallisen vaikuttamisen valmiuksia, myös kokevat oppivansa niitä enemmän koulun ulkopuolella. Kokemukset vaikuttamisen valmiuksien oppimisesta koulussa ja koulun ulkopuolella ovat voimakkaasti yhteydessä toisiinsa. Myönteiset kokemukset vahvistavat toisiaan.

On kuitenkin huomattava, että myös ristiintaulukointien perusteella (taulukko 2) on olemassa joukko nuoria, jotka eivät koe oppineensa taitoja koulussa tai koulun ulkopuolella.

POHDINTA

Tutkimustehtävänämme oli selvittää, missä määrin 15–29-vuotiaat nuoret kokevat oppineensa yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja koulussa ja koulun ulkopuolella sekä mitkä tekijät selittävät oppimiskokemusten vaihtelua. Tulosten perusteella vapaa-ajan oppimisympäristöt ovat nuorille tärkeitä yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitojen omaksumisessa. Kokemukset vaikuttamisen taitojen oppimisesta niin koulussa kuin koulun ulkopuolella kuitenkin vaihtelevat. Useampi kuin joka kymmenes nuori kokee, ettei ole oppinut yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja koulussa lainkaan. Kouluoppimisen merkitys painottuu selvästi 15–19-vuotiailla, kun 20–29-vuotiailla vaikuttamisen taitojen omaksuminen sijoittuu enenevästi koulun ulkopuolelle. Nuoren yhteiskunnallisella suuntautuneisuudella on tulosten perusteella läheinen yhteys oppimiskokemuksiin: yhteiskunnallisen kansalaisliikkeen toimintaan osallistuvat nuoret kokevat muita useammin oppineensa vaikuttamisen taitoja paljon niin koulussa kuin koulun ulkopuolella. Samoin se, miten tärkeäksi nuori vaikuttamisen taidot kokee, on voimakkaasti yhteydessä etenkin koulun ulkopuolisiin oppimiskokemuksiin.

Tulostemme perusteella koululla voi olla merkitystä yhteiskunnallista eriarvoisuutta tasoittavana tekijänä, sillä muuta kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvien kokemukset vaikuttamisen taitojen oppimisesta koulussa ovat valtaväestöä positiivisemmat. Myös vanhempien matalampi koulutustaso on yhteydessä nuorten myönteisempiin yhteiskunnallisen vaikuttamisen oppimiskokemuksiin peruskoulussa ja toisella asteella.² Havainto on erittäin kiinnostava, sillä aiemmissa tutkimuksissa vanhempien korkeammalla koulutuksella on havaittu yhteys nuorten suurempaan poliittiseen

osallistumisasteeseen (mm. Lahtinen ym. 2017; Myllyniemi 2014; 2015) ja yhteiskunnalliseen tietämykseen (Ekman & Zetterberg 2010; Ouakrim-Soivio & Kuusela 2012). Toisaalta on huomioitava, että kokemus oppimisesta saattaa olla myönteisempi, jos aiempi tietämys on vähäisempää. Kun yhteiskunnallinen orientaatio rakentuu paljolti kodin piirissä (Elo 2012; Amnå ym. 2016) ja vanhempien matalampi koulutus voi näkyä heikompana yhteiskunnallisena tietämyksenä (Ekman & Zetterberg 2010; Ouakrim-Soivio & Kuusela 2012), koulun merkitys voi muodostua tärkeäksi erityisesti niiden nuorten kohdalla, joiden koti on poliittisesti passiivinen (Nurmi 2002).

Tutkimuksen tulosten valossa huoli demokratiakasvatuksen tilasta ammatillisessa koulutuksessa on aiheellinen. Ammattioppilaitoksessa opiskelevat ja ammatillisen tutkinnon suorittaneet nuoret kokevat oppineensa vaikuttamisen taitoja koulussa lukiolaisia vähemmän. Myös monimuuttujamallissa ylioppilaiden ja korkeakoulutettujen kokemukset ovat myönteisemmät kuin enintään perusasteen suorittaneilla tai ammatillisesti suuntautuneilla. Eduskunnan sivistysvaliokunta (SiVL 7/2014 vp) ja perustuslakivaliokunta (PeVM 3/2014 vp) kiirehtivätkin ammatillisen koulutuksen demokratiakasvatuksen kehittämistä lausunnoissaan valtioneuvoston demokratiapoliittisesta selonteosta (Oikeusministeriö 2014). Tarvetta tähän on, sillä yhteiskuntaopin osaaminen on ollut ammatilliseen koulutukseen suuntautuvilla nuorilla selvästi heikompaa jo peruskoulun päättövaiheessa kuin lukioon suuntautuvilla (Ouakrim-Soivio & Kuusela 2012, 69). Keinoja demokratiakasvatuksen kehittämiseen ammatillisessa koulutuksessa voisi olla olemassa, sillä Ruotsissa on havaittu, että deliberatiivisen ja osallistavan opetuksen vaikutus toisen asteen opiskelijoiden poliittiseen pystyvyyteen on erityisen merkittävä lukiokoulun ammatillisilla linjoilla (Sohl & Arensmaier 2015). Ongelma on kuitenkin monitasoinen, sillä ammatillisessa koulutuksessa päähuomio on usein tiiviisti

ammattiin liittyvien käytännön taitojen opetuksessa ja omaksumisessa.

Nuoren yhteiskunnallisen kiinnittyneisyyden yhteys kokemuksiin vaikuttamisen oppimisesta koulussa antaa aihetta pohtia, miten hyvin yhteiskunnallinen kasvatus ottaa yhteisöllisyyden ja osallisuuden kysymykset huomioon. Esimerkiksi Marko van den Berg (2010) havaitsi lukiolaisten haastatteluihin perustuvassa tutkimuksessaan nuorten tottuneen käyttämään sujuvasti talouden kieltä ja talouden merkityksiä korostavia selitysmalleja, kun he tulksivat yhteiskunnallisia kysymyksiä. Heidän puheessaan esiintyi vahvana ajatus yksilöllisestä vastuusta ja yksin pärjäämisestä. Myös nuorten vaikuttamistoiminta näyttäytyy aiempaa yksilöllisempänä (Myllyniemi 2014, 27; Puuronen & Saari 2017). Yhteisölliseen vaikuttamiseen kasvattamisen haaste on suuri, sillä yleiset koulujen pedagogiikkaan, opiskelijoiden valinnanmahdollisuuksiin ja oppilasarviointiin liittyvät virtaukset ovat viime vuosikymmeninä painottaneet paljon yksilöllisyyttä ja yksilöllisiä ratkaisuja (mm. Sjöberg 2011; Simola 2015).

Koulun ulkopuoliset oppimistilanteet näyttäytyvät nuorille kouluakin merkityksellisempinä. Havainto herättää pohtimaan, millaisia uusia osallistumisympäristöjä vapaa-aika nuorille tarjoaa. Näkevätkö nuoret esimerkiksi yhä enemmän sosiaalisen median vaikuttamiskanavaan, ja välittääkö se kouluopetuksesta poikkeavan näkemyksen yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen? Tuoreen ICCS 2016 -tutkimuksen mukaan joka toinen 14-vuotias nuori luottaa sosiaaliseen mediaan, kun muutama vuosi sitten vastaava osuus aikuisväestöllä oli vain neljännes (Mehtäläinen ym. 2017, 61; Eurobarometri 2014, 9). Nuorilla voikin olla aikuisia paremmat lähtökohdat hyödyntää sosiaalista mediaa politiikan agendan asettamisessa esimerkiksi erilaisten kampanjoiden ja someilmiöiden kautta. Toisaalta tutkimukset viittaavat siihen, että politiikkaa seuraavat nuoret käyttävät siihen yhtä lailla perinteistä kuin sosiaalista mediaa ja että aktiivisuus sosiaalisessa mediassa ei edistä välttämättä

yhteiskunnallista osallistumista tai kiinnostuneisuutta (Amnå ym. 2016).

Samalla tulostemme perusteella voidaan kuitenkin kysyä, onko 15–19-vuotiaille nuorille tarjolla tarpeeksi mahdollisuuksia harjoitella vaikuttamisen taitoja koulun ulkopuolella. Tuoreiden säädösmuutosten, kuten nuorisovaltuustotoiminnan vakiinnuttamisen (Kuntalaki 410/2015) ja nuorten kuulemismahdollisuuksien lisäämisen (Nuorisolaki 1285/2016) vaikutukset nuorten kokemuksiin jäävät vielä nähtäväksi. Samoin monet sähköiset kanavat, kuten oikeusministeriön nuortenideat.fi-palvelu, haavevat paikkaansa. Nuoria osallistavan toimintakulttuurin luominen niin kunnissa, valtionhallinnossa kuin kolmannella sektorilla vaatiiikin varmasti aikaa, resursseja ja yhteistä sitoutumista. Kun yhteiskunnallinen suuntautuneisuus on yhteydessä etenkin myönteisiin kokemuksiin vaikuttamisen oppimisesta koulun ulkopuolella, haasteena on, miten kiinnostus heräteltäisiin yhä useammassa nuoressa.

On huolestuttavaa, että osa nuorista ei koe oppineensa vaikuttamisen taitoja lainkaan peruskoulussa tai toisella asteella eikä myöskään koulun ulkopuolella, mikä voi osaltaan voimistaa poliittisen osallistumisen eriytymistä. Olisiikin tärkeää tutkia tarkemmin, keitä nämä nuoret ovat ja mitä syitä vähäisten oppimiskokemusten taustalla on. Lisäksi deliberatiivisten, keskustelujen menetelmien vakiinnuttaminen osaksi koulukulttuuria edustuksellisen oppilaskunta-toiminnan rinnalle sekä koulujen ja järjestöjen yhteistyö tukisivat vaikuttamistilaisuuksien luomista kaikille nuorille.

Nuorten aktiivista suhdetta ja kiinnostusta yhteiskunnallisiin kysymyksiin voisi myös edesauttaa, jos opetuksessa asiat nähtäisiin aidosti avoimina, kiistanalaisina ja eri suunnista lähestyttävänä, siis poliittisina (van den Berg & Löfström 2011). Koulu näyttäytyy kuitenkin usein ei-poliittisena ja ei-ideologisena institutiona, jossa yhteiskunnallisia asioita käsitellään poliittisia kannanottoja visusti varoen. Ideaalitalanteessa koulu olisi aktiivinen osallistuja lähi-demokratian toteuttamisessa ja tarjoaisi julkisen

tilan, jossa nuori voi opetella demokraattista elämäntapaa (Amnä ym. 2016; Ekman & Zetterberg 2010). Toistaiseksi koulun ulkopuoliset oppimisympäristöt tarjoavat tälle luontevamman paikan.

Tulostemme valossa on paikallaan pohtia, millaiseksi peruskoulun ja toisen asteen koulutuksen tehtävä yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitojen opettamisessa nuorille voisi jatkossa muodostua suhteessa koulun ulkopuolella tapahtuvaan oppimiseen – niin kouluaikana kuin myöhemminkin. Miten koulun ulkopuolisen oppimisen merkitys yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitojen omaksumisessa voitaisiin tunnistaa aiempaa paremmin ja – mikä on monimutkainen asia – tulisiko se myös tunnustaa eli hyväksilukea opinnoissa?

VIITTEET

- 1 Yksittäistarkastelut on otettu mukaan mallin luotettavuuden takia. Yksittäistarkasteluissa ei ole puuttuvien tietojen ongelmaa samalla tavoin kuin monia tekijöitä sisältävissä malleissa.
- 2 Vanhempien koulutustasoa kuvaava muuttuja perustui nuoren omiin arvioihin.

LÄHTEET

Ahonen, Sirkka (2000) Kansalaisyhteiskunta ja hyvinvointivaltio kasvatuksen sisältöinä. Teoksessa Sakari Suutarinen (toim.) *Nuoresta pätevä kansalainen. Yhteiskunnallinen opetus Suomen peruskoulussa*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, 9–32.

Amnä, Erik & Ekström, Mats & Stattin, Håkan (2016) *Ungdomarnas politiska utveckling. Slutrapport från ett forskningsprogram*. Göteborg: Makadam förlag.

Berg, Marko van den (2010) *Nuorten näkemyksiä Suomen yhteiskunnallisesta kehityksestä*. Helsinki: Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Berg, Marko van den & Löfström, Jan (2011) Katsausperuskoulun yhteiskuntatiedolliseen

opetukseen 2000-luvun Suomessa: puitteet, tarpeet, kehitysnäkymät. *Kasvatus & Aika* 5 (1), 79–86.

Cambell, David E. (2008) Voice in the Classroom. How an Open Classroom Climate Fosters Political Engagement Among Adolescents. *Political Behavior* 30 (4), 437–454.

Ekman, Joakim & Zetterberg, Pär (2010) Svenska 14-åringars medborgarkompetens. En analys av elevenkäten i ICCS-undersökningen. Teoksessa Erik Amnä & Joakim Ekman & Tomas Englund & Carsten Ljunggren & Ingrid Unemar Öst & Pär Zetterberg: *Skoolor som politiska arenor. Medborgarkompetens och kontrovershantering: internationella studier*. Stockholm: Fritzes, 45–78.

Elo, Kimmo (2012) Kodista ja kiinnostuksesta se lähtee. Suomalaisten peruskoulun 8.-luokkalaisten yhteiskunnallinen asennoituminen ja sen yhteys oppilaiden kotitautaan. Teoksessa Pekka Kupari & Martti Siisiäinen (toim.) *Kodista ja kiinnostuksesta se lähtee. Suomalaisnuorten kansalaispätevyys ja yhteiskunnalliset asenteet*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, koulutuksen tutkimuslaitos.

Eskelinen, Niko & Neuvonen, Samuli (2017) Nuorten poliittinen ja yhteiskunnallinen osallistuminen. Teoksessa Vesa Puuronen & Kari Saari (toim.) *Nuorten yhteiskunnallisen osallistumisen ja oikeistopopulismi*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 79–104.

Eurobarometri (2014) *Standard Eurobarometri 82*. Kansalaismielipide Euroopan unionissa, syyskuu 2014. Kansallinen raportti: Suomi. Bryssel: Euroopan komissio.

Hansen, Petteri (2016) *Opettajankoulutuksen hankeohjauksen mahdollisuudet ja rajat. Kahden politiikkalähtöisen kehittämishankkeen järjestelmäteoreettinen analyysi*. Opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Hosmer, David W. & Lemeshow, Stanley (2000) *Applied Logistic Regression*. Hoboken: John Wiley & Sons.

- Kalalahti, Mira & Varjo, Janne & Zacheus, Tuomas & Kivirauma, Joel & Mäkelä, Marja-Liisa & Saarinen, Minna & Jahnukainen, Markku (2017) Maahanmuuttajataustaisten nuorten toisen asteen koulutusvalinnat. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (1), 33–44.
- Kisby, Ben & Sloam, James (2009) Revitalising Politics: the Role of Civic Education. *Representation* 45 (3), 313–324.
- Kuntalaki 410/2015. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150410> (Viitattu 26.11.2017.)
- Lahtinen, Hannu & Wass, Hanna & Erola, Jani (2017) Periytyvää eriytymistä – vanhemmilla selvä vaikutus nuorten äänestämiseen. *Tieto&trendit – Talous- ja hyvinvointikatsaus* 1/2017, 15–20.
- Löfström, Jan (2012) Yhteiskunnallisten aineiden didaktiikan tutkimus Suomessa. Teoksessa Arto Kallioniemi & Arja Virta (toim.) *Ainedidaktiikka tutkimuskohteena ja tiedonala*. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 172–194.
- Lötjönen, Katja (2017) Nuorten poliittinen ja yhteiskunnallinen osallistuminen. Teoksessa Vesa Puuronen & Kari Saari (toim.) *Nuorten yhteiskunnallinen osallistuminen ja oikeistopopulismi*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, 105–134.
- Mehtäläinen, Jouko & Niilo-Rämä, Mikko & Nissinen, Virva (2017) Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet. *Kansainvälisen ICCS 2016 -tutkimuksen päätulokset*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Myllyniemi, Sami (2008) *Mitä kuuluu? Nuorisobarometri 2008*. Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosiain neuvottelukunta.
- Myllyniemi, Sami (2014) *Vaikuttava osa. Nuorisobarometri 2013*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö & Nuorisosiain neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto.
- Myllyniemi, Sami (2015) *Ihmisarvoinen nuoruus. Nuorisobarometri 2014*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö & Nuorisosiain neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto.
- Norris, Pippa (2004) *Building Knowledge Societies. The Renewal of Democratic Practices in Knowledge Societies*. Unesco World Report. <https://www.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/UNESCO%20Report%20Knowledge%20Societies.pdf> (Viitattu 18.6.2017.)
- Nousiainen, Leena & Piekkari, Ulla (2007) *Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu. Toimivan oppilaskunnan opas*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Nuorisolaki 1285/2016. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161285> (Viitattu 26.11.2017.)
- Nurmi, Jonna (2002) Nuorten poliittinen osallistuminen. Poliittiseen tietämykseen vaikuttavia tekijöitä. Teoksessa Viking Brunell & Kari Törmäkangas (toim.) *Tulevaisuuden yhteiskunnan rakentajat. Yhteiskunnallisen opetuksen kansainvälinen tutkimus Suomen näkökulmasta*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, 61–92.
- Oikeusministeriö (2014) *Avoin ja yhdenvertainen osallistuminen. Valtioneuvoston demokraatiopoliittinen selonteko 2014*. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Opetushallitus (2003) *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003*. Helsinki: Opetushallitus
- Opetushallitus (2004) *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004*. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus (2014) *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus (2015) *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015*. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus (2017a) *Ammatillisten perustutkintojen perusteet*. http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/ammattilliset_perustutkinnot (Viitattu 28.2.2017.)
- Opetushallitus (2017b) *Lausuntopyyntö ammatillisten perustutkintojen yhteisistä osista*. http://www.oph.fi/download/186555_LP_OPH_2043_2017_ammattillisten_perustutkintojen_yhteisista_tutkinnon_osista_.pdf (Viitattu 26.11.2017.)

- Ouakrim-Soivio, Najat & Kuusela, Jorma (2012) *Historian ja yhteiskuntaopin oppimistulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2011*. Koulutuksen seurantaraportit 2012:3. Helsinki: Opetushallitus.
- PeVM 3/2014 vp. *Perustuslakivaliokunnan mietintö 3/2014 vp. Valtioneuvoston demokratiapoliittinen selonteko 2014 Avoin ja yhdenvertainen osallistuminen*. <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiakirjat&docid=pevm+3/2014> (Viitattu 26.11.2017.)
- PeVL 46/2017 vp. *Perustuslakivaliokunnan lausunto demokratiapoliittisesta toimintaohjelmasta*. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Sivut/PeVL_46+2017.aspx (Viitattu 26.11.2017.)
- Puuronen, Vesa & Saari, Kari (2017, toim.) *Nuorten yhteiskunnallinen osallistuminen ja oikeistopopulismi*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Rapeli, Lauri & Borg, Sami (2016) Kiinnostavaa, mutta monimutkaista. Tiedot, osallistuminen ja suhtautuminen vaikuttamiseen. Teoksessa Kimmo Grönlund & Hanna Wass (toim.) *Poliittisen osallistumisen erityyminen. Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Helsinki: Oikeusministeriö, 358–378.
- Simola, Hannu (2015) *Koulutusihmeen paradoksit. Esseitä suomalaisesta koulutuspolitiikasta*. Tampere: Vastapaino, 153–177.
- SiVL 7/2014 vp. *Sivistysvaliokunnan lausunto 7/2014 vp. Avoin ja yhdenvertainen osallistuminen Valtioneuvoston demokratiapoliittinen selonteko 2014*. <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiakirjat&docid=sivl+7/2014> (Viitattu 26.11.2017.)
- Sjöberg, Lena (2011) *Bäst i klassen? Lärare och elever i svenska och europeiska policytexter*. Gothenburg Studies in Educational Sciences 302. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Sohl, Sofia & Arensmaier, Cecilia (2015) The School's Role in Youth's Political Efficacy. Can School Provide a Compensatory Boost to Students' Political Efficacy? *Research Papers in Education* 30 (2), 133–163.
- Suoninen, Annika & Kupari Pekka & Törmäkangas, Kari (2010) *Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet. Kansainvälisen ICCS-tutkimuksen päätulokset*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Tammi, Tuure (2017) *Poliittinen prosessi ja demokratiakokeilujen tartunnat koulun arjessa*. Helsingin yliopiston kasvatustieteellinen tiedekunta. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Tammi, Tuure & Raisio, Harri & Ollila, Seija (2014) Oppilaitokset ja deliberatiivisen demokratian reunaehdot. Opiskelijoiden kokemuksia kolmesta kansalaisraadista. *Kasvatus* 45 (3), 228–241.
- THL (2017) *Kouluterveyskysely*. https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/vaestotutkimukset/kouluterveyskysely/tulokset/tulokset-aiheittain/kouluolot#ei_koe_tulevansa_kuulluksi_koulussa (Viitattu 27.8.2017.)
- Torney-Purta, Judith & Lehmann, Rainer & Oswald, Hans & Schulz, Wolfram (2001) *Citizenship and Education in Twenty-eight Countries. Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen*. The International Association for the Evaluation of Educational Achievement. Amsterdam: IEA.
- Tujula, Mikko (2012) *Osallisuutta vai näennäisdemokratiaa? Ohjaavien opettajien käsityksiä alakoulujen oppilaskuntatoiminnasta*. Julkaisematon kasvatustieteen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, opettajankoulutuslaitos.
- Virta, Arja (2000) Kansalainen, demokratia ja valtio yhteiskunnallisen kasvatuksen ydinsisältöinä. Teoksessa Sakari Suutarinen (toim.) *Nuoresta pätevä kansalainen. Yhteiskunnallinen opetus Suomen peruskoulussa*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, 55–85.
- Wass, Hanna (2008) *Generations and Turnout. The Generational Effect in Electoral Participation in Finland*. Acta Politica 35. Helsinki: Department of Political Science, University of Helsinki.